INFORME

Atorgament de l'honor de fill adoptiu de Sant Pere de Vilamajor a l'il·lustre Senyor

Pompeu Fabra Poch

Autor: **Higini Herrero Baró**

Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor
www.centredestudisvilamajor.cat
2013

Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor
Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor
C/de l'Església, 3 – La Mongia de Vilamajor
938610418 - mongia@vilamajor.cat

INFORME

ATORGAMENT DE L'HONOR DE FILL ADOPTIU DE SANT PERE DE VILAMAJOR A L'IL·LUSTRE SENYOR POMPEU FABRA I POCH

Higini Herrero i Baró

Sant Pere de Vilamajor, agost de 2013

INFORME

Havent estat nomenat per l'alcalde de Sant Pere de Vilamajor, en virtut del càrrec que ocupo com a coordinador del Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor, instructor en l'expedient obert en relació al nomenament del senyor Pompeu Fabra i Poch com a Fill Adoptiu de Sant Pere de Vilamajor, emeto el següent informe en relació als mèrits que en ell concorren i que el fan creditor d'aquesta distinció.

1. **FONAMENTS DE DRET**

El Reglament d'honors i distincions de l'Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, aprovat pel ple extraordinari de la Corporació de dia 13 d'agost de 2008, diu en el seu Capítol II, Article 3, 1 i 2, que la concessió del títol de Fill Adoptiu del poble s'atorgarà a les persones que hagin destacat de forma extraordinària, per qualitats o mèrits personals o per serveis prestats en benefici o honor del nostre poble, i que hagin assolit indiscutible repercussió pública.

L'article 4.1 de l'esmentat Reglament diu que el títol de Fill Adoptiu constitueix la més gran distinció de l'Ajuntament i, per tant, es farà sempre utilitzant criteris molt restrictius.

L'article 4.3 permet concedir aquesta distinció a títol pòstum.

L'article 4.7 diu que la persona a qui li sigui atorgat el títol de Fill Adoptiu de Sant Pere de Vilamajor tindrà el tractament de Vilamajorenc Il·lustre.

L'article 5 diu que la concessió del títol de Fill Adoptiu de Sant Pere de Vilamajor serà acordada per la Corporació Municipal a proposta de l'Alcaldia, amb el vot favorable de dues terceres parts dels Regidors i cap vot en contra.

L'article 11 diu que el coordinador del Centre d'Estudis, en qualitat d'instructor de l'expedient, un cop hagi practicat les diligències que estimi necessàries per investigar els mèrits del proposat, formularà una proposta motivada.

2. **L'HOMENATJAT**

La biografia que es presenta a continuació ha estat íntegrament extreta de l'entrada de l'Enciclopèdia Catalana dedicada a Pompeu Fabra i Poch[i]:

> **Pompeu Fabra i Poch**
>
> (Gràcia, Barcelona, 20 de febrer de 1868 - Prada, Conflent, 25 de desembre de 1948).
>
> Gramàtic i lexicògraf.
>
> Estudià la carrera d'enginyer industrial, i ocupà una càtedra de química a l'escola d'enginyers de Bilbao, on residí durant deu anys (1902-11). Amb tot, de molt jovenet encara, s'afermà en ell la decisió de dedicar-se a l'estudi del català i a la difusió de la correcció de la llengua. Això explica les seves obres primerenques: *Ensayo de gramática del catalán moderno* (1891) i *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana* (1898), que redactà amb un criteri molt independent respecte a les gramàtiques existents. Formà part de L'Avenç, on promogué (1890-91) una campanya memorable per a la reforma ortogràfica, amb Jaume Massó i Torrents i Joaquim Casas i Carbó, que publicaren el seu *Sil·labari català* (1904) i un *Tractat d'ortografia catalana* (1904), i tingué una participació destacada en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906). Autodidacte, els anys que passà a Bilbao pogué dedicar-se intensament a l'estudi de les obres dels grans romanistes del moment, que arribà a conèixer a la perfecció: en fou fruit la *Gramática de la lengua catalana* (1912), la més sòlida des d'un punt de vista lingüístic.
>
> Cridat per Enric Prat de la Riba i Sarrà, es traslladà a Barcelona, on fou nomenat professor a la càtedra de català creada per la diputació de Barcelona i membre de la novella secció filològica (1911) de l' Institut d'Estudis Catalans, de la qual més tard fou president (com ho fou també de l'Institut intermitentment de 1921 a 1931); tingué a càrrec seu, encara, la direcció de les oficines lexicogràfiques del mateix Institut.
>
> Aquest promulgà les Normes ortogràfiques(1913), que, bé que sense el seu nom, eren principalment obra d'ell i contenien la part essencial de l'ortografia defensada pel grup de L'Avenç (dins l'editorial del qual publicà les seves traduccions de *La intrusa*, de Maurice Maeterlinck, i d'*Espectres*, d'Henrik Johan Ibsen) i que serviren per a la formació d'un *Diccionari ortogràfic* redactat sota la seva direcció (1917).
>
> L'any 1918 Fabra publicà, per encàrrec de l'Institut, que l'adoptà com a oficial, la *Gramàtica catalana*, de la qual han estat fetes set edicions. Contenia les parts obligades, sobretot de morfologia, que eren sovint objecte de controvèrsia i que Fabra resolgué amb esperit obert. Establertes l'ortografia i la gramàtica, es preocupà de l'escola: calia divulgar, a diversos nivells, la doctrina gramatical sancionada. Ell mateix redactà el conegut *Curs mitjà de gramàtica catalana*, publicat per l' Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (1918), amb cinc edicions, que l'any 1968 fou reeditada i ampliada per Ramon Aramon i Serra sota el títol d' *Introducció a la gramàtica catalana*. Mentrestant, s'anaven assolint resultats òptims de la seva

obra, que eren, ultra l'establiment de les regles gramaticals, la depuració de la llengua, la determinació d'un estil científic i la disponibilitat indefinida: una multiplicitat d'estils dins una sola llengua, ordenada amb lògica. Ho anà obtenint mitjançant articles, conferències, discursos (en part recollits dins *El català literari*, 1932), la seva relació personal amb els escriptors o bé les *Converses filològiques*, que apareixien al diari La Publicitat, aplegades després en la Col·lecció Popular Barcino (1954-56) i en les quals palesava tant la seva capacitat de diàleg com el caràcter en progrés que tenia l'ordenació de la llengua catalana. En general, partia del català actual, bé que no deixava de tenir en compte la llengua antiga, els escriptors moderns ni les solucions de les altres llengües romàniques.

Concebut com el canemàs del futur diccionari de l'Institut, al Diccionari general de la llengua catalana, publicat el 1932, hi era recollit, amb tot, el vocabulari indispensable per a l'home del seu temps. Per dur a terme tota aquesta obra, Fabra renuncià a altres comeses (per exemple: de lingüística) per a les quals posseïa una preparació excel·lent; en són mostra alguns estudis, com el de les *es* tòniques del català (1906) o el dels mots àtons en barceloní (1913), dins una línia d'investigació que hagué d'abandonar davant la importància i la urgència de l'endegament i la depuració de la llengua.

Els resultats de la seva obra transcendiren aviat: en el decurs del decenni 1920-30 gaudia ja d'un alt i just prestigi científic, sempre creixent, que el dugué a ésser nomenat catedràtic de la Universitat de Barcelona directament (1932), sense passar pel camí, fins aleshores obligat, de les oposicions a càtedra. Poc temps després, en esdevenir autònoma la Universitat, en fou president del patronat universitari (1933), i, per raó del seu càrrec, sofrí empresonament (1934). Ensems, esdevingué un home molt popular al país i, entre el 1931 i el 1936, fou objecte de molts i reiterats homenatges.

El 1939 s'exilià, i residí a París, Montpeller i Prada (Conflent). Malgrat tot, continuà treballant, sobretot en una nova *Gramàtica catalana*, que veié la llum, ja pòstuma, el 1956, en edició a cura de Joan Coromines i Vigneaux. La universitat de Tolosa (Llenguadoc) el nomenà doctor *honoris causa*, i la Societat Catalana d'Estudis Històrics, president honorari. Presidí, també, els jocs florals de Montpeller (1946). Hom publicà a l'Argentina la *Miscel·lània* Fabra (1943), preparada durant la guerra civil a Barcelona i que no pogué arribar a imprimir-s'hi. Amb motiu del centenari de la seva naixença, els *Estudis Romànics* li dedicaren dos volums, en forma de miscel·lània d'estudis (1968), i arreu foren organitzats actes adients a l'anomenat *any* Fabra(1968): conferències, discursos, sessions acadèmiques, números de revistes, etc, que contribuïren a enaltir l'obra d'aquell qui per tots ha estat considerat com l'ordenador de la llengua catalana moderna. El 2008 la Generalitat de Catalunya, el Govern Balear i l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) n'iniciaren la publicació de l'obra completa, sota la direcció de Jordi Mir i Joan Solà i amb la participació d'Enciclopèdia Catalana, Edicions 62, Editorial Moll i Edicions 3 i 4, que conclogué al juny de 2013.

3. **CONTEXT: LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA**

El 18 de juliol de 1936, el general Francisco Franco s'aixecà en armes contra el règim democràtic de la II República donant inici a la Guerra Civil espanyola.

En aquells moments, la primera dona regidora de l'ajuntament de Barcelona, Maria López de Sagredo, tenia llogada la casa La Jardinera del nucli històric de Sant Pere de Vilamajor, una de les cases de la família de Miquel Cortès. Fruit de l'amistat amb la regidora, Pompeu Fabra i Poch visqué temporalment a la casa del costat, també de la família Cortès, anomenada «La Tulipa». Uns dies abans de l'inici de la guerra, López de Sagredo i altres personalitats, com el Cònsol d'Egipte, que s'estava a can Duran, van abandonar el poble. Pompeu Fabra no marxà i es quedà a La Tulipa.

El 20 de juliol de 1936, un cop començada la Guerra Civil espanyola, un escamot armat va entrar a Sant Pere de Vilamajor per tal de perseguir i matar capellans, malmetre i cremar l'església i les ermites del municipi i tot el material religiós que es trobés, a més d'endur-se les campanes del campanar per a poder fondre-les i obtenir, així, material de guerra, ja que el bronze era un material molt preuat. Alguns veïns ja havien fet amagar a mossèn Geli cap a Cànoves perquè no l'afusellessin.

A punta de pistola, l'escamot obligà al campaner, el Sr. Sauqué de cal Ferrer, a descollar les campanes i llançar-les avall. De les quatre campanes que hi havia al campanar de Sant Pere de Vilamajor (la Gran, o «de les hores»; la «de les Oracions», la «dels Difunts» i la Petita, o «dels quarts»), se n'endugueren dues: la de les Oracions i la dels Difunts, deixant les campanes Gran i Petita per poder tocar els tocs civils. La campana dels Difunts, al caure, va malmetre part de la cornisa de llevant, mentre que la campana de les Oracions caigué davant la façana de migjorn i, de l'impacte, malmeté la muralla i caigué de bocaterrosa a la pujada de l'església.

Durant els següents cinquanta-dos anys el campanar només tingué dues campanes. El 29 de juny de 1988, per la Festa Major, es van col·locar tres noves campanes: l'Anna (Oracions), la Laia (Difunts) i la Maria (Quarts). La campana Gran (de les hores), de 1776, encara es troba en funcionament a dalt del campanar, mentre que la campana Petita (dels quarts) es troba retirada en exposició a la Mongia de Vilamajor.

Diversos veïns del poble n'han donat el següent testimoni[ii]:

> «L'avi el volien agafar perquè era amic del rector. Estava inscrit en unes llistes a Granollers, que l'havien de venir a buscar. Aleshores, ve l'avi i diu: "Noia, hem de marxar. Diuen que han de venir a cremar l'església i a lo millor ens cremen totes aquestes cases nostres d'aquí". I després quan li va semblar que ja va estar calmat, var dir: "Tornem a casa". I quan som aquí als Quatre Camins veiem fum que cremaven l'església. Vam fer mitja volta i vam tornar cap a can Pau de Brugueres uns quants dies més.»
>
> Rosa Cortès i Oliva

> «Van perseguir la religió, bàsicament buscar matar capellans per eliminar-ho tot. No sé si eren anarquistes o bé del POUM o de qui fos. Un grup o altre... no controlat, perquè no crec que fossin els republicans.»
>
> Mn. Josep Poch i Ruestes

> «Quan van dir que havia esclatat la guerra, va venir un cotxe d'aquests descapotables i hi anaven cinc o sis persones amb fusells, vestits de vermell, que deien que eren la FAI i que eren de Granollers. I van tirar una campana del campanar daltabaix.»
>
> Pere Icart Serra

> «Quan van tirar la campana a terra ja feien apartar tota la gent de per aquí. Va caure, va fer un sot molt gros i de rebot va saltar la muralla (que va fer malbé una mica de muralla) i l'empedrat que hi ha aquí pujant l'església... va quedar allà... així, de bocaterrosa. Aleshores deien que era per fer material de guerra.»
>
> Jacint Pujol Filbà

Fruït del saqueig, es va cremar els retaules i mobles de l'interior de l'església de Sant Pere de Vilamajor, van robar i destruir les relíquies i material de valor com creus de metalls preciosos, làmpades d'aranya, canelobres, i també es van destruir pedres amb imatges esculpides a les claus de voltes de la nau i d'algunes capelles. Un dels elements patrimonials de més valor, el retaule del segle XVI del pintor vigatà Joan Gascó, es va perdre en aquest incendi.

Atesa la situació traumàtica viscuda, mossèn Moisès Geli, aleshores rector de la parròquia, demanà al bisbat ser rellevat del càrrec. El 5 de gener de 1940, Francesc Canellas fou nomenat nou rector de Sant Pere de Vilamajor. El rector Francesc Canellas deixà per escrit el següent testimoni sobre les seves primeres impressions de l'interior de l'església[iii]:

> «Su grande y espaciosa fábrica, sin ventanales ni puertas, con el pavimento maltrecho, las tumbas arrancadas, las paredes, bóvedas y arcadas ennegridas [*sic*], quemadas, mejor, requemadas, sin barandillas en el coro, con solo el hueco de la columna donde había el púlpito; igual desastre en el baptisterio en donde antes había dos dependencias, una de las cuales contenía los objetos de más valor… En fin, un templo antes llamado o conocido como la "Catedral del Vallés" no tanto por las dimensiones como por el gran valor que contenía, con su célebre y valiosos retablo, con sus diez altares bien provistos de todo… profanado, expoliado, robado, destruido o quemado todo su contenido, primero en su mínima parta por unos pocos desalmados, muy jóvenes de Granollers y después en su mayor parte –pues fue quemado en su mayor parte todo dentro– por otros, mujeres y hombres de nuestro mismo pueblo… Dios se apiade de sus almas y los tenga de su mano[.]»
>
> Mn. Francesc J. Canellas

En referència al seu antecessor, mossèn Canellas digué:

> «[…] comprendo muy bien el descorazonamiento de mi antecesor, que había visto y vivido el estado floreciente y la riqueza de nuestro templo y después de la revolución marxista, tuvo que contemplar su estado lastimoso, vergonzoso… Palpó asimismo las muchas obras necesarias que en la casa Rectoral [*sic*] debían practicarse después de haber sido habitada por el Comité y desbalijada [*sic*] por este y otro. Por todo lo cual y sabedor por experiencia que la voluntad práctica del pueblo o parroquia no responde ni de lejos a su posibilidad, me explico que el sufriese una especie de depresión de ánimo que le encaminase repetidas veces al Obispado, como me consta, pidiendo encarecidamente el traslado a otra parroquia.»
>
> Mn. Francesc J. Canellas

A més de l'església de Sant Pere de Vilamajor també foren saquejades i cremades l'esglesiola de Santa Susanna, l'ermita de Sant Elies i les capelles de Sant Joan de Cavallar, de Sant Josep de can Vidal i de can Derrocada.

4. **FETS I TESTIMONIS**

Quan el 20 de juliol de 1936 l'escamot armat de la FAI es presentà al poble i pujà a la plaça de l'església, nombroses persones s'hi agruparen al voltant per veure què passava. Segons els testimonis, enmig dels presents hi havia en Pompeu Fabra i Poch, qui, en veure els atemptats en contra del patrimoni, fou l'únic que alçà la veu i s'adreçà a l'escamot revolucionari per intentar de dissuadir-los. Alguns veïns ho recorden de la següent manera:

> «I van pujar a dalt de la plaça amb el cotxe i van baixar, armats. I va pujar un senyor que era en Pompeu Fabra i allà es va expressar molt l'home que no ho fessin, que hi havia molt valor, que hi havia patrimoni de no sé què... O sigui, que va fer un esforç de tot lo que va poguer i inclús si no s'hagués retirat potser li hagués anat malament. Saps què vull dir? Van fer una pila de bancs al mig, els van ruixar i van fotre foc i se'n van anar.»
>
> Isidre Serra Paytuví

> «Em sembla que [en Pompeu Fabra] estava en una de les cases de can Cortès, que hi va estar un temps... i va ser l'únic que va sortir aquí perquè no cremessin l'església.»

Joan Maixencs i Subirachs

> «[...] van amenaçar tant [en Pompeu Fabra] que va desistir... I van cremar tots els tresors artístics més que no valor d'or i plata: retaules, pintures que l'església havia anat recollint de mica en mica perquè no es van pintar tots aquí ni per aquí.»
>
> Mn. Josep Poch i Ruestes

> «Des de l'habitació nostra, que era aquí baix a la riera, veiem les llamarades... i se sentia els sants que queien fent "Barrabàs!".»
>
> Maria Icart Serra

Segons aquests relats, l'escamot armat no es va dissuadir de cremar tot el material religiós de l'interior de l'església ni d'endur-se algunes campanes; ans van amenaçar en Pompeu Fabra, fent-lo callar i enretirar. De les quatre campanes, tan sols la Gran i la Petita s'han salvat perquè no servien cap funció religiosa, sinó que marcaven els tocs civils (les hores i els quarts). Val a dir que, tot i que no hi ha testimonis que afirmin explícitament que el fet que les campanes Gran i Petita s'hagin salvat es deu a la intervenció directa de Pompeu Fabra, aquesta no és pas una teoria forassenyada, sobretot si tenim en compte que altres campanes d'altres pobles en què s'han produït altercats similars durant la Guerra Civil no han tingut la mateixa sort.

5. **CONCLUSIÓ**

Els períodes de guerra són proclius a episodis de tensió, por i descontrol en què se succeeixen multitud de situacions excepcionals que col·loquen els seus protagonistes en situacions límit. En el context de la Guerra Civil espanyola i, concretament, a Sant Pere de Vilamajor, de ben segur que hi va haver moments en què, posats a prova i en risc de la seva vida, els veïns van actuar heroicament, ja sigui ocultant persones perseguides o rescatant patrimoni davant de possibles saquejos i cremes. Molts d'aquests herois hauran quedat en l'anonimat, potser per la manca de testimonis o simplement de forma voluntària, per por a possibles represàlies del bàndol contrari. Un cop acabada la guerra, quan és arribat el moment de, amb la perspectiva que dóna el temps, retre compte dels fets i celebrar els actes que es mereixen que siguin celebrats, fóra just reconèixer tots aquests herois, però tal comesa és inviable.

Pompeu Fabra i Poch no era un veí qualsevol. Fou redactor de la gramàtica catalana i president de l'Institut d'Estudis Catalans, i ja aleshores era una persona de mèrits reconeguts arreu del país pels seus esforços de modernitzar i revifar la llengua catalana, havent estat homenatjat en nombroses ocasions entre el 1931 i 1936. És possible, doncs, que, a diferència d'altres herois anònims, la seva condició de prohom, que transcendia l'esfera d'allò intrínsec i propi de Sant Pere, hagi ajudat a preservar la seva actuació aquell 20 de juliol de l'any 36, de tal forma que quedés impregnada en la memòria d'una generació del poble que ho recorda com un acte d'heroïcitat i distinció — una generació, cal subratllar, que va viure les històries de la guerra en primera persona i que, precisament per això, té legitimitat per valorar-les.

Pel reconeixement de la seva trajectòria professional a nivell nacional com a lingüista i normalitzador de la llengua catalana, Sant Pere de Vilamajor ja ha homenatjat Pompeu Fabra amb la dedicació d'una de les vies públiques del municipi, l'avinguda de Pompeu Fabra situada en el barri de Can Ram, però encara no se li havia fet cap honor públic en reconeixement de la seva actuació del 20 de juliol de 1936 a Sant Pere de Vilamajor. En aquest sentit, fent ús de l'honor que se m'ha concedit com a instructor en aquest expedient

en virtut del càrrec que ocupo com a coordinador del Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor, declaro que considero que Pompeu Fabra i Poch reuneix les condicions suara expressades per a l'obtenció del títol de Fill Adoptiu de Sant Pere de Vilamajor en la mesura en què va defensar i intentar preservar, fins al punt de posar en perill la seva seguretat personal, el patrimoni de Sant Pere de Vilamajor, i delibero que:

Pompeu Fabra i Poch <u>és creditor</u> de la concessió del títol de Fill Adoptiu de Sant Pere de Vilamajor, a títol pòstum.

Sant Pere de Vilamajor, 26 d'agost de 2013

Higini Herrero i Baró
Coordinador del Centre d'Estudis de Sant Pere de Vilamajor

Notes

[i] «Pompeu Fabra i Poch», *enciclopèdia.cat* [en línia], Gran Enciclopèdia Catalana. ‹http://www.enciclopedia.cat/enciclopèdies/gran-enciclopèdia-catalana/EC-GEC-0025722.xml?s.q=pompeu+fabra+i+poch#.UhZe4hbkb6A› [data de revisió: 10-06-2013; data de consulta: 09-08-2013].

[ii] *Sant Pere de Vilamajor: en temps de la Guerra Civil* [DVD], Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, 2009.

[iii] POCH I RUESTES, Josep, *Vilamajor: un poble forjat per comtes, capellans, pagesos i menestrals*, Ajuntament de Sant Pere de Vilamajor, 2010. (pàg. 152-154)